

ГОСПОДАРСЬКИЙ МЕНТАЛІТЕТ ЯК ЧИННИК ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ УКРАЇНИ

©2019 СТЕПАНЕНКО С. В., САКАЛО О. Є.

УДК 330.34(477)

JEL: D03; E03

Степаненко С. В., Сакало О. Є. Господарський менталітет як чинник економічного розвитку України

Мета статті полягає в з'ясуванні впливу господарського менталітету на поведінку економічних суб'єктів, а також в окресленні можливостей щодо врахування цього впливу в процесі реформування національної економіки України, реалізації заходів економічної політики держави. Визначено, що господарський менталітет чинить свій вплив на соціально-економічні трансформації на мікро-, мезо- та макrorівнях, що проявляється у формуванні мотивів та моделей поведінки індивідів, визначає рівень їх економічної активності; дозволяє сформулювати різні підходи до управління, стилів керівництва, функціонування та розвитку організаційної структури підприємства; на основі господарського менталітету відбуваються процеси соціалізації економіки країни, він сприяє економічній інтеграції країни, формуванню її конкурентного потенціалу, визначає рівень її економічної свободи. У статті аналізуються чинники, що визначають господарський менталітет українців. Робиться акцент на з'ясуванні впливу господарського менталітету на фінансову та монетарну політику. Перспективами подальших досліджень із цієї проблематики є аналіз впливу господарського менталітету на зовнішньоекономічну, інноваційну, інвестиційну, структурну, регіональну та інші різновиди економічної політики.

Ключові слова: господарський менталітет, суспільство, довіра, економічна політика, податкова культура, монетарна культура.

DOI:

Табл.: 1. Бібл.: 10.

Степаненко Сергій Володимирович – кандидат економічних наук, доцент, завідувач кафедри політекономії, Полтавський національний педагогічний університет ім. В. Г. Короленка (вул. Остроградського, 2, Полтава, 36000, Україна)

E-mail: sv_stepanenko@ukr.net

ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-1524-2577>

Сакало Олександр Євгенійович – кандидат історичних наук, доцент, доцент кафедри політекономії, Полтавський національний педагогічний університет ім. В. Г. Короленка (вул. Остроградського, 2, Полтава, 36000, Україна)

E-mail: asakalo@ukr.net

ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-1136-6695>

УДК 330.34(477)

JEL: D03; E03

UDC 330.34(477)

JEL: D03; E03

Степаненко С. В., Сакало А. Е. Хозяйственный менталитет как фактор экономического развития Украины

Цель статьи состоит в определении влияния хозяйственного менталитета на поведение экономических субъектов, а также в очерчивании возможностей учёта этого влияния в процессе реформирования национальной экономики Украины, реализации мероприятий экономической политики государства. Установлено, что хозяйственный менталитет оказывает свое влияние на социально-экономические трансформации на микро-, мезо- и макроуровнях, что проявляется в формировании мотивов и моделей поведения индивидов, определяет уровень их экономической активности; позволяет сформировать различные подходы к управлению, стилям руководства, функционирования и развития организационной структуры предприятия; на основе хозяйственного менталитета происходят процессы социализации экономики страны, он способствует экономической интеграции страны, формированию её конкурентного потенциала, определяет уровень её экономической свободы. В статье анализируются факторы, определяющие хозяйственный менталитет украинцев. Делается акцент на определении влияния хозяйственного менталитета на фискальную и монетарную политику. Перспективами дальнейших исследований по этой проблематике является анализ влияния хозяйственного менталитета на внешнеэкономическую, инновационную, инвестиционную, структурную, региональную и другие разновидности экономической политики.

Ключевые слова: хозяйственный менталитет, общество, доверие, экономическая политика, налоговая культура, монетарная культура.

Табл.: 1. Библ.: 10.

Степаненко Сергей Владимирович – кандидат экономических наук, доцент, заведующий кафедрой политэкономии, Полтавский национальный педагогический университет им. В. Г. Короленко (ул. Остроградского, 2, Полтава, 36000, Украина)

E-mail: sv_stepanenko@ukr.net

ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-1524-2577>

Сакало Александр Евгеньевич – кандидат исторических наук, доцент, доцент кафедры политэкономии, Полтавский национальный педагогический университет им. В. Г. Короленко (ул. Остроградского, 2, Полтава, 36000, Украина)

E-mail: asakalo@ukr.net

ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-1136-6695>

Stepanenko S. V., Sakalo O. Ye. Economic Mentality as a Factor of Economic Development of Ukraine

The article is aimed at defining the influence of the economic mentality on the behavior of economic entities, as well as outlining the possibilities of taking into account this influence in the process of reforming the national economy of Ukraine, implementing measures in terms of economic policy of the State. It is determined that the economic mentality causes an influence on the socio-economic transformations at micro-, meso- and macro-levels, which is manifested in the formation of the motives and behavior models of individuals, determines the level of their economic activity; allows to form different approaches to management, administration style, functioning and development of the organizational structure of enterprise; economic mentality is the basis for processes of socialization of the country's economy, it facilitates the economic integration of the country, the formation of its competitive potential, determines the level of the country's economic freedom. The article analyzes the factors that determine the economic mentality of Ukrainians. The emphasis is placed on defining the influence of economic mentality on fiscal and monetary policy. Prospects for further research on this issue is an analysis of the influence of economic mentality on the foreign economic, innovation, investment, structural, regional and other types of economic policy.

Keywords: economic mentality, society, trust, economic policy, tax culture, monetary culture.

Табл.: 1. Библ.: 10.

Stepanenko Sergii V. – PhD (Economics), Associate Professor, Head of the Department of Political Economy, Poltava V. H. Korolenko National Pedagogical University (2 Ostrohradskoho Str., Poltava, 36000, Ukraine)

E-mail: sv_stepanenko@ukr.net

ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-1524-2577>

Sakalo Oleksandr Ye. – PhD (History), Associate Professor, Associate Professor of the Department of Political Economy, Poltava V. H. Korolenko National Pedagogical University (2 Ostrohradskoho Str., Poltava, 36000, Ukraine)

E-mail: asakalo@ukr.net

ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-1136-6695>

Формування цивілізованої системи економічних відносин у сучасній Україні об'єктивно неможливе без інтелектуального прогресу, наукового аналізу явищ і феноменів, із яких складається соціально-економічний поступ країни. З-поміж ключових чинників, здатних впливати на розвиток сучасного українського соціуму, особливе місце належить феномену господарського менталітету нації.

В історії економічної думки чимало науковців приділяли увагу вивченню економічної поведінки. Серед них, зокрема, видатні вчені-економісти А. Сміт, А. Маршалл, К. Менгер, Дж. Кейнс, Т. Веблен, М. Фрідмен та ін. Доробок вітчизняних науковців у цій сфері представлений працями В. Осецького, Г. Захарчин, Р. Винничук, О. Лусте, Г. Пилипенко, І Радюка, М. Феша і стосується, наприклад, аналізу впливу господарського менталітету на формування корпоративної культури, управління трудовим потенціалом, загального вивчення господарського менталітету як економічної категорії та як чинника розвитку інституційного середовища. Втім, на нашу думку, вплив господарського менталітету на розвиток українського суспільства загалом та вітчизняної економіки зокрема й досі залишається недостатньо висвітленим.

Господарський менталітет є довготерміною детермінантою економічної поведінки людини, чинником суспільного прогресу або регресу залежно від того, які характеристики є домінуючими в ментальній структурі нації. Це актуалізує необхідність дослідження характеристик господарського менталітету населення кожної конкретної країни, виявлення домінуючих у суспільстві стереотипів поведінки і цінностей та форм їх впливу на поведінку економічних суб'єктів. З огляду на це *метою* даного дослідження є з'ясування впливу господарського менталітету на поведінку економічних суб'єктів, а також окреслення можливостей щодо врахування цього впливу в процесі реформування національної економіки, реалізації заходів економічної політики держави.

Господарський менталітет – це історично сформована під впливом культурних, релігійних, політичних, правових, природно-кліматичних чинників система домінуючих цінностей, поглядів, установок індивідуального та колективного суб'єкта, що визначає мотиви, форми та результати його господарської поведінки в процесі реалізації економічних інтересів [1]. Господарський менталітет має певні властивості та функції, що у своєму комплексі формують унікальність кожної нації.

Відокремлюють три чинники формування господарського менталітету: історичний, природно-географічний і релігійний. Найскладнішим і найвпливовішим чинником для господарського менталітету українців став історичний чинник, завдяки якому з'явилася така його характерна риса, як двоїстість. У господарському менталітеті української нації також яскраво простежуються й інші його самотні риси,

що, зокрема, дозволяє нам відокремлювати його як від російського, так і від східноєвропейського. Можемо стверджувати, що господарський менталітет в Україні багатий на перспективні та корисні для ведення сучасного господарства риси, залишається лише їх культивувати.

Отже, як засвідчують дослідження, господарський менталітет здатен здійснювати суттєвий вплив на хід економічних процесів, сприяти їх прискоренню чи гальмуванню. Конгломерат позитивних і негативних рис національного характеру українців, сформованих під впливом сукупності різноманітних чинників протягом тривалого періоду, своєрідно матеріалізується в процесі формування й відтворення певного соціально-економічного середовища, зокрема того, яке сьогодні визначає життя пересічного українця. При цьому вплив господарського менталітету проявляється на різних рівнях (*табл. 1*).

Розглянемо окремі аспекти взаємодії господарського менталітету з економічними змінними детальніше [2, с. 31–33].

1. Вплив на мотивацію до праці. Господарський менталітет, матеріалізуючись у процесі виробничої діяльності, спроможний впливати на процес мотивації до ефективної праці та самоорганізації, прискорювати чи гальмувати його. Критичний аналіз господарського менталітету потрібен, перш за все, для пошуку шляхів якісного оновлення його складових відповідно до вимог ринкової економіки. Якісною характеристикою господарського менталітету має стати спрямування свідомості працівників на розвиток своєї конкурентоспроможності в праці, яка створює підстави для розвитку конкурентоспроможності та реальної незалежності економіки [6, с. 234].

2. Вплив на стиль керівництва, менеджменту. На сьогодні загально визнаним є той факт, що господарський менталітет є одним із найважливіших факторів, що впливають на форми, функції та структуру управління. Організація, будучи соціальною системою, володіє всіма характеристиками того суспільства, у якому вона функціонує. Люди, що працюють в організації, відображають у собі всі особливості національної культури, менталітету. У зв'язку з цим виражене прагнення до колективізму чи індивідуалізму, переважання працьовитості або лінощів, ощадливості або марнотратства визначають форми і методи управління, пронизують поведінку, дії управлінців. Таким чином, відповідність між менеджментом і менталітетом згладжує протиріччя між керівною і керованою системами, сприяє подоланню кризових ситуацій.

3. Вплив на формування організаційної культури. Цей вплив господарського менталітету виявляється в процесі діяльності підприємства в різних країнах. У різних країнах з різними національними культурами склалися певні моделі управління підприємствами. Реформування промислових підпри-

Вплив господарського менталітету на економічні процеси на різних рівнях економічної системи

Рівень впливу	Засоби впливу	Результат впливу
Нанорівень (рівень індивіда)	Традиції родини, взаємодія з референтною групою, найближчим соціальним оточенням, педагогічним колективом, ЗМІ тощо	Формування ціннісних основ господарської діяльності індивіда. Зміна мотивації до праці, актуалізація професійних знань та умінь працівника. Трансформація пріоритетів соціально-економічної діяльності. Подолання розриву (невідповідності) між ціннісними уявленнями та реальною економічною поведінкою людини
Мікрорівень (рівень підприємства)	Цінності та норми поведінки колективу та керівника. Міжнаціональні відносини та міжкультурне сприйняття. Система комунікацій на підприємстві. Взаємовідносини між підрозділами та співробітниками всередині колективу. Організаційна структура підприємства	Становлення і розвиток організаційної культури. Вироблення стилю керівництва, менеджменту, що відображає особливості національної культури, господарського менталітету працівників і керівника підприємства. Формування системи соціальної відповідальності на конкретному підприємстві
Макрорівень (рівень держави)	Можливості та потреби економічної системи. Реалізація заходів економічної політики держави через відповідні інститути. Активна діяльність громадських та інших недержавних структур, спрямована, зокрема, на зміну негативних рис господарського менталітету українців та культивування «корисних» ментальних характеристик	Посилення процесів економічної інтеграції країни. Зростання конкурентного потенціалу країни. Розвиток економічної свободи. Піднесення економічної активності. Зниження терпимості до корупції тощо
Мегарівень (глобальний рівень)	Укладання та реалізація зовнішньоторговельних угод. Спільна виробнича діяльність. Інші форми міжнародного співробітництва	Формування позитивного іміджу країни. Розвиток зовнішньоекономічних зв'язків

емств є неможливим без наукового пошуку інституціональних форм, здатних з'єднати соціокультурні ментальні особливості людей з їхніми рольовими функціями в сучасному виробничо-економічному процесі. На основі господарського менталітету формуються такі складові організаційної культури, як цінності та норми поведінки, система комунікацій, взаємовідносини між підрозділами та співробітниками всередині колективу, трудова етика, система мотивування, система прийняття рішень та контролю за їх виконанням, ставлення до інновацій, реакція на зміни, позиціонування організації в зовнішньому середовищі, міжнаціональні відносини та міжкультурне сприйняття тощо [9, с. 39–40].

4. Вплив на процеси економічної інтеграції країни. Розглядаючи умови реформування інституційної структури України, необхідно враховувати не тільки існуючі на сьогоднішній день економічні та політичні особливості нашого суспільства, але й попередній період його розвитку, зокрема: історію, традиції, психологію та відмінні властивості національної суспільної самосвідомості. Інтеграційні процеси на європейському континенті виникли і розвивалися у специфічних соціально-історичних умовах, тому

спроба копіювати цю модель у зовсім інших умовах пов'язана з істотними труднощами. Сформована на пострадянському просторі традиція господарювання вимагає формування адекватної інституційної основи інтеграції шляхом розвитку інститутів, що ефективно формують стимули для інтеграційного співробітництва; сприяють активізації та мобілізації пасивних або нейтральних за відношенням до інтеграційних процесів господарюючих суб'єктів; забезпечують нейтралізацію негативної дії інститутів дезінтеграції на основі подолання суперечностей між інтересами інтеграційного об'єднання в цілому та інтересами окремих країн-учасниць.

5. Вплив на формування конкурентного потенціалу країни. В епоху загального неосяжного споживання індивідуальні особливості члена суспільства впливають як на створення інноваційного конкурентоспроможного продукту, так і на його попит. До таких особливостей слід віднести господарський менталітет. Саме цим пояснюється той факт, що до числа світових економічних лідерів упевнено входять ті країни, де духовні цінності переважають над матеріальними, населення характеризується широтою поглядів, що сприяє відкритості до нововведень, їх

створення та запровадження. Таким людям легше відмовитися від старого і прийняти нове, особливо нові знання. Наукоємність продукції, як вагомий фактор її конкурентоспроможності, залежить, перш за все, від основного розробника індивідуума, якого характеризують професійний освітній рівень, загальна ерудиція, світогляд (космополітизм, поєднання матеріалізму та ідеалізму), рівень володіння інформаційними технологіями. Тенденція індивідуалізації, характерна для сучасної економіки, вимагає постійного зростання кваліфікації працівників, і тільки господарський менталітет здатен забезпечити відповідну мотивацію для такого вдосконалення.

Отже, господарський менталітет здійснює вплив на найважливіші компоненти економічної поведінки людей на різних рівнях. З огляду на це виникає необхідність діагностики ментальних характеристик населення кожної конкретної країни, виявлення домінуючих у суспільстві стереотипів і цінностей. За результатами таких досліджень ми маємо змогу отримати інформацію про реально існуючі неформальні правила, яка в подальшому може бути використана для розробки стратегічних і тактичних заходів економічної політики держави. Наприклад, частково таку інформацію можна отримати з результатів опитувань у рамках проекту World Values Survey (WVS) [10].

Економічна політика держави – це набір інструментів, засобів, дій уряду країни, що здійснюють вплив на динаміку макроекономічних показників для досягнення суспільно значущих цілей. Господарський менталітет належить до ключових факторів, що визначає масштаби, форми і методи втручання держави в економічне життя. Ефективність заходів економічної політики держави, успішність економічних і соціальних реформ як в Україні, так і в будь-якій іншій країні залежить від правильного врахування особливостей господарського менталітету, національного характеру загалом, оскільки він формувався протягом століть під впливом специфічних географічних, історичних, релігійних, культурних чинників.

Таким чином, ретельне врахування характерних рис та особливостей господарського менталітету нації – необхідна умова для розробки заходів економічної політики, стратегічних і тактичних планів реформування та розвитку національної економіки. З огляду на це ментальні впливи необхідно враховувати при реалізації заходів державної фіскальної, монетарної, зовнішньоекономічної, інноваційної, інвестиційної, структурної, регіональної та інших різновидів економічної політики.

Вплив на фіскальну політику. Загальною ознакою, що господарський менталітет суспільства суттєво впливає на психологічне сприйняття дій держави у сфері справляння податків. Він формує податкову культуру громадян, тобто систему знань, цінностей,

уявлень, що існують у їх свідомості та базуються на податкових традиціях, сукупність яких обумовлює форму міжсекторної взаємодії платників податків з державними інститутами з приводу оподаткування. Відповідно, ментальні характеристики платника податків можуть мати два основні прояви в його поведінці: підтримка держави сплатою податків у повному обсязі або максимально можливе ухилення від податкового навантаження. Приміром, у країнах із соціально орієнтованою економікою (Швеція, Норвегія, Швейцарія) існує високий рівень податкової культури, заходи державної фіскальної політики адекватно сприймаються абсолютною більшістю громадян, а отже, всі доходи економічних агентів легалізовані, а «тіньова» економіка відсутня. Натомість у країнах пострадянського простору, зокрема і в Україні, ментальні характеристики, що впливають на податкову поведінку, мають протилежну спрямованість. Для вітчизняної суспільної практики характерна низька податкова дисципліна, суспільство продукує й апробує механізми ухилення від сплати податків, їх «оптимізації», громадяни демонструють небажання брати участь у державному «перерозподілі доходів» та переходять у «тінь». Подібні моделі податкової поведінки мають тенденцію до посилення через нестабільне економічне середовище, низький рівень життя, практику щоденного виживання суб'єктів господарювання та населення, песимістичні очікування реальних і потенційних платників податків.

Цілком зрозуміло, що в Україні та інших країнах з низьким рівнем податкової культури, домінуванням у суспільстві негативного ставлення до податкових платежів при розбудові податкової системи і зміні положень податкової політики вкрай необхідно враховувати ментальність та психологічні аспекти реакції суспільства на впроваджені зміни. Для відновлення податкової культури як похідної господарського менталітету необхідно насамперед відновити довіру населення до держави та її інститутів, що неможливе без подолання корупції у владі, формування легітимної (справедливої, ефективною, прийнятною для більшості громадян, такою, що забезпечує розвиток, а не стагнацію держави) податкової системи.

Вплив на монетарну політику. Інтенсивний розвиток економіки, зміна соціального середовища детермінує перебудову ціннісних пріоритетів і установок особистості відповідно до нових соціально-економічних умов. Гроші, функціональним призначенням яких є вдосконалення процесу товарообміну та життєзабезпечення, у наш час стають важливим фактором не тільки при виборі професії, кола спілкування, а й способу життя. Якісні зміни, що відбуваються в сучасному суспільстві, трансформують економічну сутність грошей, перетворюють їх на чинник, що видозмінює господарський менталітет нації.

Ментальні чинники, що відображають стереотипи суспільної свідомості та виявляються в різних формах грошової поведінки людей, становлять феномен монетарної культури.

Розглянемо детальніше *впливи монетарної культури на поведінку членів суспільства* та, відповідно, врахування їх у заходах економічної політики держави. Монетарна культура як складова господарського менталітету впливає на всі аспекти поведінки людини, пов'язані з грошима, що виражається в діях, спрямованих на отримання, розподіл, дозування та калькуляцію грошових ресурсів у процесі обміну. Серед характеристик монетарної культури суспільства, необхідних для успішного економічного розвитку, піднесення фінансової сфери держави, варто назвати: повагу до приватної власності, особисту фінансово-економічну активність, ініціативу, гнучкість, адаптивність, підприємливість, готовність діяти в умовах конкуренції, готовність вкладати гроші в справу, ризикувати ними, відповідальність за прийняті фінансові рішення тощо. До чинників, що гальмують становлення та розвиток фінансового сектора економіки, належать такі: відсутність відповідальності за отримані в позику грошові ресурси, недовіра до національної грошової одиниці, недовіра до фінансових інститутів, емоційне, ірраціональне сприйняття грошей, фінансово-економічна пасивність, інертність, бездіяльність.

Поведінковий аспект монетарної культури проявляється безпосередньо через структуру потреб, розподіл благ, поведінку суб'єктів грошових відносин, але і безпосередньо відображається на стабільності (нестабільності) розвитку сучасного суспільства. У сучасній Україні монетарну поведінку більшості громадян можна назвати адаптивною, що обумовлено постійними змінами умов існування та соціально-економічного механізму розвитку суспільства, а також відсутністю довіри економічних суб'єктів один до одного та до фінансових інститутів, що реалізують заходи монетарної політики.

За даними соціологічного дослідження WVS, 26,4% українців зовсім не довіряють банкам і ще 41,0% не дуже довіряють [7, с. 11]. Згідно з результатами опитування USAID і Фонду гарантування внесків фізичних осіб рівень недовіри до банківського сектора з 2015 до 2017 рр. зріс із 19% до 53%, а частка осіб, які мають строковий депозит, знизилася з 26% до 12% відповідно. Більше 50% громадян зовсім не тримають гроші у банках і лише 2% тримають там більшу частину грошей [4]. Громадяни і бізнес загалом не довіряють державі та її інститутам [5].

До чинників, що суттєво знижують рівень довіри до фінансової системи держави, слід віднести: негативний досвід минулих років; наслідки та залишкові ефекти кризового періоду; макроекономічну нестабільність, негативні тенденції динаміки основних

макроекономічних показників країни; наявність негативних оцінок щодо перспектив макроекономічного та монетарного середовища, які провокують девальваційні очікування та знижують довіру до національної валюти; низький рівень фінансової грамотності населення [8].

Для покращення монетарної культури населення, підвищення рівня довіри до національної валюти, монетарної політики, Національного банку України та банківської системи загалом необхідно: зміцнювати національну грошову одиницю шляхом збільшення обсягів золотовалютних резервів; розробляти та реалізовувати навчальні проекти з метою підвищення рівня економічної грамотності суспільства; вдосконалювати інституційну структуру; підвищувати рівень незалежності Національного банку від уряду [3, с. 24–25]. Також необхідно зважати й на те, що монетарна політика не в змозі самотійно впоратися з негативними тенденціями в економіці, тому політика центрального банку повинна узгоджуватися з цілями уряду – важливим є виважене поєднання монетарної та фінансової політики.

ВИСНОВКИ

Господарський менталітет чинить свій вплив на соціально-економічні трансформації на мікро-, мезо- та макрорівнях, що проявляється у формуванні мотивів та моделей поведінки індивідів, визначає рівень їх економічної активності; дозволяє сформувати різні підходи до управління, стилів керівництва, функціонування та розвитку організаційної структури підприємства; на основі господарського менталітету відбуваються процеси соціалізації економіки країни, він сприяє економічній інтеграції країни, формуванню її конкурентного потенціалу, визначає рівень її економічної свободи.

Вплив господарського менталітету на соціально-економічний розвиток можна коригувати за допомогою заходів з реформування національної економіки, які мають передбачати тривалий час для суттєвих трансформацій у структурі господарського менталітету, враховувати відповідність основних національних ментальних рис умовам сучасного ринкового середовища та загальному вектору національної економічної політики.

Чинник господарського менталітету здійснює вирішальний вплив на економічну свідомість суспільства, формує економічну поведінку його членів та визначає напрями їх економічної діяльності, які, своєю чергою, сприяють або протидіють економічному розвитку держави. Виявлення таких елементів і врахування їх особливостей при формуванні напрямів економічної політики відіграє важливу роль, оскільки дозволяє розробити та застосувати такі важелі впливу на економіку, які відповідають «духу» народу, сприяють кумуляції його енергії на розбудову нової реальності. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. **Лусте О. О.** Господарський менталітет як економічна категорія. *Економічний форум*. 2013. № 4. С. 114–120.

2. **Лусте О. О.** Психологічні детермінанти ефективності соціально-економічних трансформацій. *Економічний вісник*. 2013. № 3. С. 30–37.

3. **Мулярчук О. В.** Довіра як важливий чинник ефективності монетарної політики в Україні. *Фінансовий простір*. 2016. № 1. С. 24–29.

4. «Нет» системе. Почему украинцы не хотят связываться с банками. URL: <https://finance.liga.net/bank/article/net-sisteme-pochemu-ukraintsy-ne-hotyat-svyazyvatsya-s-bankami>

5. **Підгайна Є.** Ставка на результат: чи є у держави шанси повернути довіру бізнесу та суспільства. URL: <https://mind.ua/publications/20203696-stavka-na-rezultat-chi-e-u-derzhavi-shansi-povernuti-doviru-biznesu-ta-suspilstva>

6. **Радюк І. І.** Особливості управління трудовим потенціалом з урахуванням трудового менталітету. *Економічний простір*. 2014. № 92. С. 232–240.

7. **Сакало О. Є., Степаненко С. В.** Економічні цінності українського суспільства: за даними World Values Survey. *Бізнес Інформ*. 2018. № 9. С. 8–12.

8. **Синяєва Л. В.** Соціально-психологічні особливості людських ресурсів в Україні. *Економіка і організація управління*. 2016. № 3. С. 109–116.

9. **Феш М. С., Запорожан Л. П., Циквас Х. Р.** Особливості впливу національного характеру на формування корпоративної культури підприємств. *Наукові записки [Української академії друкарства]. Серія «Економічні науки»*. 2015. № 1. С. 36–42.

10. World Values Survey. URL: <http://www.worldvaluessurvey.org/wvs.jsp>

REFERENCES

Fesh, M. S., Zaporozhan, L. P., and Tsykvas, Kh. R. "Osoblyvosti vplyvu natsionalnogo kharakteru na formuvannia korporativnoi kultury pidpriemstv" [Peculiarities of the National

Character Influence on the Enterprise Corporate Culture Forming]. *Naukovi zapysky [Ukrainskoi akademii drukarstva]. Seriiia «Ekonomiczni nauky»*, no. 1 (2015): 36-42.

Luste, O. O. "Hospodarskyi mentalitet yak ekonomichna katehoriia" [Economic Mentality as an Economic Category]. *Ekonomiczny forum*, no. 4 (2013): 114-120.

Luste, O. O. "Psykhologichni determinanty efektyvnosti sotsialno-ekonomichnykh transformatsii" [Psychological Determinants of the Effectiveness of Socio-economic Transformations]. *Ekonomicnyi visnyk*, no. 3 (2013): 30-37.

Muliarchuk, O. V. "Dovira yak vazhlyvyi chynnyk efektyvnosti monetarnoi polityky v Ukraini" [Trust is an Important Factor in the Effectiveness of Monetary Policy in Ukraine]. *Fi-nansovyi prostir*, no. 1 (2016): 24-29.

"«Net» sisteme. Pochemu ukraintsy ne khotyat svyazyvatsya s bankami" [No to the System. Why Ukrainians do not Want to Mess with Banks]. <https://finance.liga.net/bank/article/net-sisteme-pochemu-ukraintsy-ne-hotyat-svyazyvatsya-s-bankami>

Pidhaina, Ye. "Stavka na rezultat: chy ye u derzhavy shansy povernuty doviru biznesu ta suspilstva" [Bet on the Outcome: Does the State Have a Chance to Restore Business and Society Trust?]. <https://mind.ua/publications/20203696-stavka-na-rezultat-chi-e-u-derzhavi-shansi-povernuti-doviru-biznesu-ta-suspilstva>

Radiuk, I. I. "Osoblyvosti upravlinnia trudovym potentsialom z urakhuvanniam trudovoho mentalitetu" [Features of Labor Potential Management in View of Labour Mentality]. *Ekonomicnyi prostir*, no. 92 (2014): 232-240.

Sakalo, O. Ye., and Stepanenko, S. V. "Ekonomiczni tsinnosti ukrainskoho suspilstva: za danymy World Values Survey" [The Economic Values of Ukrainian Society: According to the World Values Survey]. *Biznes Inform*, no. 9 (2018): 8-12.

Syniaieva, L. V. "Sotsialno-psykhologichni osoblyvosti liudskykh resursiv v Ukraini" [Socio-psychological Features of Human Resources in Ukraine]. *Ekonomika i orhanizatsiia upravlinnia*, no. 3 (2016): 109-116.

World Values Survey. <http://www.worldvaluessurvey.org/wvs.jsp>